

~~Ino. 86204.~~

Ino. 5438.

OV. DENSUSIANU

GASTON PARIS

278457

Donațiune

8288.

BUCUREȘTI

1903

1961

CONTROL 1957

L

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 5438

RC 99/07

B.C.U. Bucuresti

C8288

GASTON PARIS

Tinerii cu dorul de știință, iubitorii de cercetări filologice care se vor îndrepta spre Paris să caute lumină nu vor mai găsi pe omul neprețuit de la care așteptau învățături, pe Gaston Paris.

Școala de *Hautes Études* și *Collège de France*, lumea romanică întreagă au pierdut zilele trecute pe acest profesor eminent, pe acest filolog neîntrecut; s'a stins în vîrstă de 64 de ani la 5 mart st. n., în sudul Franței, la Cannes. Puțini au auzit la noi numele marelui învățat, mai puțini încă cunosc activitatea lui filologică și literară, însemnată timp de patru-zeci de ani cu opere de cea mai înaltă erudițiune. Ar fi neiertat ca un asemenea nume să rămînă prea strein publicului nostru, să nu se cu-

noască titlurile lui de glorie, meritele care l-au ridicat în fruntea școalei filologice inaugurate în veacul trecut. În studiile sale, Gaston Paris lăsase un loc și limbii și literaturii române; urmăria de altă parte cu cel mai viu interes mișcarea noastră filologică și istorică. Personal mă simt cu deosebire dator să-i înscriu numele în fruntea acestor rînduri. Cultiv împreună cu ascultătorii mei de la Universitate o specialitate care leagă învățămîntul nostru superior de cel din alte părți; este o datorie să probăm această solidaritate intelectuală cu streinătatea, să arătăm că ceea-ce se întîmplă în lumea științifică de acolo ne interesează, că pierderi pe care le încearcă ne ating, că nume care o ilustrează sînt cunoscute și apreteiate și la noi.

Representant al spiritului critic care la mijlocul secolului trecut a îndrumat erudițiunea francesă pe o cale nouă, Gaston Paris a contribuit mai mult de cît ori-cine la înaintarea studiilor de filologie romanică, la perfecționarea metodelor ei de investigațiune, la întărirea temeliiilor ei științifice puse de Diez.

Elev al acestuia, fiu al lui Paulin Paris de numele căruia sînt legate cele dintîi cercetări mai întinse și mai solide asupra literaturii vechi franceze, Gaston Paris se consacră de tînr științei abia răsărite pe la 1860 în lumea filologică din Germania. O petrecere de doi ani (1856—1858) la Universitățile din Bonn și Göttingen, urmarea cursurilor de la *École des Chartes* desvoltă și întăresc în el aptitudinile filologice, deprind spiritul lui cu metodele severe ale științei căreia se devotase. Cînd părăsește băncile acestei școale, în 1861, elevul de pînă atunci se manifestă ca un savant format, în stare să îmbogățească literatura științifică cu fapte nouă. În 1862 publică o monografie, *Etude sur le rôle de l'accent latin dans la langue française*, în care stabilește un punct fundamental din filologia romanică, importanța mare pe care a avut-o accentul în desvoltarea fonetică a elementelor latine din limbile romanice. Diez se alăturază la concludsiunile tînrului filolog a căruia scriere o salută ca «eine in der französischen Sprachwissenschaft Epoche machende Schrift». Peste trei ani, con-

tinuînd studiile de predilecțiune ale tatălui său, presintă ca tesă de doctorat, împreună cu un studiu asupra croniciei atribuite pe nedrept lui Turpin, *De Pseudo-Turpino*, opera monumentală *Histoire poétique de Charlemagne*, în care erudițiunea cea mai întinsă, cea mai temeinică este asociată cu o expunere clară, sobră, elegantă, calitățile marcante ale tuturor scrierilor lui. În prefața acestui volum, istoricul lui Carol cel Mare precisează metoda care l-a călăuzit, își face profesiunea lui de credință căreia i-a rămas totdeauna fidel:

J'ai cherché avant tout à procéder méthodiquement, à traiter les faits avec un respect scrupuleux, à établir leur caractère et leurs lois... La tâche du travailleur, dans chaque branche d'études, est de rassembler le plus de faits possible, de les grouper suivant leurs affinités naturelles, de les caractériser, de dégager leurs principes générateurs, et d'apporter ainsi à la science universelle, œuvre commune de tous, la connaissance exacte du sujet qu'il s'est choisi.

Lucrarea aceasta era cea dintâi încercare de a urmări toate legendele formate împrejurul lui Carol cel Mare, de

a arăta cum imaginațiunea populară poetisase această figură măreață din istoria franceză. Din versurile unui poem epic, din rîndurile uitate ale unei cronici, din praful manuscriselor, din povestirile naive ale vre-unei tradițiuni locale, Gaston Paris evoca chipul împăratului «à la barbe florie» așa cum rămăsese întipărit, în tovărășia celor doi-spre-zece lup-tători, celor doi-spre-zece «pairs» ai lui, în mintea atîtor generațiuni din evul mediu. Și nu era numai o «istorie poetică» a lui Carol cel Mare ce ne da Gaston Paris; în înșirarea faptelor, în lămurirea lor, alte chestiuni se prezentau în legătură cu subiectul lui, și nu se putea să nu le atingă, să nu-și spună părerea asupra lor; originile epopeei franceze, diferitele transformări pe care le suferise, răspîndirea ei în streinătate, etc., toate aceste capitole importante din vechia literatură franceză erau studiate de Gaston Paris și une-ori lămurite la lumina criticei lui. Fără îndoială cîte-va din părerile pe care le exprima atunci au fost modificate de cercetările ulterioare, singur chiar a revenit mai tîrziu asupra lor, interpretînd altfel unele

fapte sau completându-le cu indicațiuni nouă; cei care s'au ocupat mai în urmă de aceste probleme știu însă cât datoresc operei lui Gaston Paris; ea a fost baza tuturor studiilor filologice și istorice asupra epopeei franceze.

După aceste începuturi strălucite, care altora le-ar fi dat mulțumire destulă pentru ca să se oprească în drumul cercetărilor, Gaston Paris continuă cu aceeași însuflețire studiile pe care, cu oare-care părere de rău, le vedea mai mult cultivate și apreteiate în Germania. Timp de mai mulți ani își concentrează o parte din activitate la formarea unui mediu filologic în Paris, la dezvoltarea gustului pentru o știință care era privită ca o ocupațiune seacă, nefolositoare. Asociindu-și la muncă pe D. Paul Meyer, întemeiază în 1872 revista *Romania* după ce în 1866 începuse, împreună cu alți savanți, publicarea unei alte reviste mai puțin speciale, *Revue critique*, dar în care și filologia își avea partea ei de critică dreaptă, imparțială. Ar fi de prisos să mai amintesc cât de mult a contribuit la progresul studiilor romanice revista condusă de cei doi învățați, redactată

într'un spirit strict științific și cu cea mai mare îngrijire ; cele trei-zeci și unul de volume tipărite pînă acum și în care și filologia romînă ocupă un loc sînt o dovadă suficientă. Tot lui Gaston Paris, împreună cu alții, i se datorește întemeierea în 1875 a Societății pentru publicarea de vechi texte franceze (*Société de Anciens Textes français*) a cărei colecțiune (mai mult de cinci-zeci de volume) este o comoară pentru cunoașterea literaturii vechi franceze. În același scop lucrează Gaston Paris cînd la fondarea Școlii de *Hautes Études* în 1868 deschide un curs de filologie romanică ; numele lui atrage ascultători din toate părțile, și în acest adăpost al științei, în această «capelă» cum îi plăcea s'o numească, cercetările filologice își găsesc terenul lor prielnic. Nu este aproape nici un romanist mai tînăr care să nu fi trecut pe aici, să nu fi ascultat lecțiunile lui Gaston Paris de la *Hautes Études* pe care le completau cursurile de la *Collège de France* unde i se încredințase, întîi ca suplinitor (1866) mai tîrziu ca profesor titular (1872), catedra de limbă și literatură

francesă din evul mediu. Astfel a reușit Gaston Paris să formeze în scurt timp o școală filologică, să grupeze în jurul lui o sumă de viitori învățați francesi și streini.

Între atâtea întreprinderi, Gaston Paris găsia timp să publice mereu, să ducă mai departe studiile începute. Pe lângă traducerea *Gramaticii române* a lui Diez și mai multe articole prin diferite reviste, dă la lumină *La vie de Saint Alexis* (1872, o edițiune mai mică a aceluiași text, pentru cursurile universitare, a apărut acum trei luni), o lucrare de critică filologică de o importanță capitală. În compararea manuscriselor, în clasificarea lor, în nenumăratele chestiuni care ating restituirea unui text, Gaston Paris aducea aici idei limpezi, principii sigure, o metodă riguroasă. Toți care au publicat mai târziu texte franceze au recurs la această carte în care găsiu o îndrumare excelentă pentru studiarea textelor.

Nu mai puțin importante pentru filologie sînt scrierile pe care Gaston Paris le-a dat în cei din urmă trei-zeci de ani. *La littérature française au moyen*

âge (a 2-a ed. 1890) este manualul indispensabil pentru ori-cine voește să se introducă în studiul vechei literaturi franceze; cele două volume *La poésie du moyen âge* (1895, 1899) sînt resumatul unor cercetări de ani întregi și într'o formă aleasă ne dau tabloul cel mai fidel al desvoltărei poeziei franceze din evul mediu; vedem aici înflorirea și decăderea ei, producțiunile mai însemnate ale diferitelor epoci, spiritul care le caracterizează, elementele franceze și streine care au intrat în alcătuirea lor, și dintre acestea Gaston Paris scoate cu deosebire în evidență împrumuturile numeroase din literaturile orientale pe care nici un filolog francez pînă la el nu le urmărise mai de aproape; studiile din *Histoire littéraire de la France*, precum și edițiunile pe care le-a dat în *Société des Anciens Textes* sînt iarăși de cel mai mare interes pentru cunoașterea literaturii franceze vechi; seria de articole din *Romania* (*Romani, Romania*; *La vie de Saint Léger*; *La Passion du Christ*; *Lais inédits*; *La Chanson du pèlerinage de Charlemagne*; *O fermé en français*; *Études sur les*

romans de la Table ronde, etc.) cuprind o sumă de contribuțiuni prețioase pentru lămurirea unor probleme filologice, și de multe ori chiar în dările de samă din aceeași revistă Gaston Paris aducea nenumărate fapte nouă, vederi originale, idei fecunde; studiile din *Journal des savants*, a cărui conducere i se încredințase în timpul din urmă, asupra fabulei în evul mediu, asupra poesiei populare italiene și poesiei lirice franceze, asupra legendei Fastradei, etc. aduceau de asemenea lumini nouă în chestiunile cele mai variate; aici lămuria Gaston Paris originile poesiei lirice franceze și tot aici da planul unei istorii «ideale» a limbei franceze, după cum într'un articol din *Revue des deux mondes* (1901) fixa normele unei întreprinderi lexicografice grandioase pentru limba francesă; colaborarea lui neobosită o întâlnim încă prin alte publicațiuni, ca *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, *Revue historique*, *Revue d'histoire littéraire*, *Annuaire de l'École des Hautes Études*, în volumele prezentate ca omagiu diferiților romaniști, etc.

Peste tot Gaston Paris aducea vederi

largi, păreri nouă, afirmațiuni întemeiate pe o examinare conștiințioasă a faptelor, pe controlul sever al celor mai mici detalii. N'a scris un singur rînd care să nu fi fost adînc meditat, ecoul unei convingeri deplin formate, și cînd singur avea îndoială asupra unui lucru nu se sîia s'o spună, cu sinceritatea omului care recunoaște imposibilitatea de a găsi totdeauna adevărul și care nu voește să se înșele singur și să înșele pe alții. Respecta totdeauna opiniunile altora cînd se impuneau stimei și se închina fără umbră de gelosie la descoperirile făcute de alții, chiar cînd ele veniau să contrazică unele din teoriile pe care le susținuse altă dată.

Desfăcut de ori-ce preoapuniune streină științei, Gaston Paris n'a urmărit în toată activitatea lui de cît căutarea adevărului, recunoașterea lui. Aceasta era, după el, ținta savantului conștient de misiunea lui, și la ea îndemna pe toți cînd în lecțiunea memorabilă asupra poemului lui Roland ținută la *Collège de France* și în discursul de recepțiune la Academia francesă, unde venia să ia în 1896

locul lui Pasteur, rostia cuvintele energice, înălțătoare :

Il faut avant tout... aimer la vérité, vouloir la connaître, croire en elle, travailler, si on le peut, à la découvrir. Il faut savoir la regarder en face, et se jurer de ne jamais la fausser, l'atténuer ou l'exagérer, même en vue d'un intérêt qui semblerait plus haut qu'elle, car il ne saurait y en avoir de plus haut, et du moment où on la trahit, fût-ce dans le secret de son cœur, on subit une diminution intime qui, si légère qu'elle soit, se fait bientôt sentir dans toute l'activité morale... L'homme qui a, jusque dans les plus petites choses, l'horreur de la tromperie et même de la dissimulation est par là même éloigné de la plupart des vices et préparé à toutes les vertus... Tout ce qui se dit et se fait contre la recherche de la vérité se dit et se fait, qu'on le sache ou non, contre elle.

Puțini au apărat cu atîta eloquentă drepturile științei desinteresate, senine :

Je professe absolument et sans réserve cette doctrine, que la science n'a d'autre objet que la vérité, et la vérité pour elle-même, sans aucun souci des conséquences bonnes ou mauvaises, regrettables ou heureuses, que cette vérité pourrait avoir dans la pratique. Celui qui, par un motif patriotique, religieux et même moral, se permet dans les faits qu'il

étudie, dans les conclusions qu'il tire, la plus petite dissimulation, l'altération la plus légère, n'est pas digne d'avoir sa place dans le grand laboratoire où la probité est un titre d'admission plus indispensable que l'habileté...

L'oeuvre de science, comme l'oeuvre d'art, a son but en elle-même; son utilité supérieure est dans sa perfection, qui, en enchantant l'esprit, crée l'enthousiasme et provoque l'émulation.

În iubirea de adevăr, în cultul pentru știință Gaston Paris vedea întărirea sufletelor noastre, o religiune pentru cei care cer să creadă și să se jertfească pentru ce-va:

Il faut qu'une éducation mieux comprise redonne aux âmes cette unité que le moyen âge leur assurait dans l'Église, et qui ne peut aujourd'hui se reconstituer que dans la science.

Cînd în timpul din urmă s'a vorbit despre discreditarea științei, despre așa zisul «faliment» al ei, nu era nevoie să se audă și asemenea cuvinte încurajatoare pentru cei care țin să-și facă din viață alt ce-va de cît o paradoxă sau o minciună?

Intr'un rînd, însuflețit de aceeași convingere, Gaston Paris ne-a trimes și nouă

de departe o alusiune la modul cum înțelegeam și făceam știință acum vre-o două-zeci de ani. Nemulțumit ori de câte ori vedea că se falsifică adevărul, că se înjosește știința, nu se putea să nu condamne spiritul în care se studia mai înainte istoria și filologia noastră. Intr'o dare de samă a cărții lui Jung, *Römer und Romanen*, publicată în *Romania* ne adresa în 1878 cuvintele următoare, din nenorocire puțin ascultate:

Les Roumains donneront un viril exemple et la meilleure preuve de leur conscience nationale quand ils étudieront et enseigneront leur histoire loin de tous les préjugés et de toutes les illusions d'un autre âge, et qu'ils chercheront la garantie de leur avenir dans l'intelligence du présent et non dans l'exaltation vaine d'un passé fictif.

Astfel ne învăța Gaston Paris să cercetăm istoria noastră, fără idei preconcepute, fără concesiuni dictate de un patriotism rău înțeles.

Singur ne-a dat o pildă de modul cum trebuie judecat trecutul, de spiritul larg, imparțial, sănătos care să ne însuflețească în studiarea lui. Literatura francesă din evul mediu fusese multă

vreme ridicată în slavă de unii, disprețuită de alții; de o parte era pusă alături de literaturile clasice vechi, dacă nu chiar mai presus de ele (unii mergeau în entuziasmul lor pînă să creadă că *La Chanson de Roland* era superioară *Iliadei*); de altă parte i se contesta orice valoare. Cînd vine să-și spună părerea lui, Gaston Paris evită orice exagerare; nu înalță prea sus literatura medievală, dar nici nu o condamnă în totul, o judecă drept, cu părțile ei bune ca și cu slăbiciunile-i incontestabile; îi recunoaște spontaneitatea, naivitatea de inspirație, sentimentele înălțătoare pe care ni le sugerează une-ori, un oare-care farmec și vioiciune în expresiune, dar relevează și nenumăratele-i scăderi, lipsa de multe ori de originalitate, de eleganță, de gust mai deosebit în alegerea subiectelor și în exprimarea sentimentelor, ideilor.

Astfel înțățită, literatura francesă din evul mediu își găsea apretiatorul ei drept, luminat și sincer. Și dacă din punct de vedere estetic Gaston Paris îi reducea întru cît-va importanța ei, pe altă cale compensa ceea-ce-i lua aici. In nenu-

mărate rînduri a revendicat literaturii vechi franceze drepturile ei de inițitoare în mișcarea literară europeană. Cu cît urmăria mai de aproape istoria literaturilor streine cu atît constata mai mult influența mare, de multe ori covârșitoare, pe care o avusese literatura francesă asupra lor; în literatura italiană, spaniolă, germană, englesă, etc., peste tot găsia urme numeroase de rolul însemnat pe care cultura francesă o avusese în desvoltarea lor; de aceea putea spune, recurgînd la o comparațiune poetică :

Partout... où la littérature française a été implantée, elle a suscité ou fécondé la littérature nationale. On peut comparer notre ancienne poésie à ces arbres étonnants qui croissent dans l'Inde et dont les rameaux, recourbés au loin, atteignent la terre, s'y enracinent et deviennent des arbres à leur tour.

Gaston Paris nu făcea aici numai o constatare științifică; punea în lumină un lucru de care Francesii se puteau mîndri, adăuga o pagină glorioasă la istoria lor. Astfel își înalță un savant țara, colaborează la opera comună de ridicare

a poporului lui în istoria omenirii. Dacă știința împrăștie unele iluziuni, înlătură titluri false, doboară idoli mincinoși, desgroapă în schimb bogății cu care să ne fălim, ridică altare nouă la care să ne închinăm și să ne întărim conștiința națională.

Acestui gând și-a consacrat Gaston Paris o parte din munca lui, pentru că după cum spunea în prefața pe care o scria pentru *Histoire de la langue et de la littérature française* a lui Petit de Julleville:

Le sentiment national a besoin aujourd'hui, comme tous les autres, de se renouveler et s'élargir en s'appuyant sur la recherche scientifique.

De aceea, în lecțiunile lui căuta mereu, prin cercetarea trecutului, să lumineze sentimentul național, să arăte ce datoresc Francesii de azi strămoșilor lor și ce învățături pot lua de la ei. Deschizînd în 1875 la *Collège de France* cursul de literatură francesă din secolul al XIV-lea, Gaston Paris își încheia astfel lecțiunea:

En retraçant, d'après les monuments qu'

ils nous ont laissés, la vie intérieure, sociale, intellectuelle et morale de nos pères d'il y a cinq cents ans, nous ne sommes pas seulement animés par la curiosité légitime de la science: nous faisons acte de piété, nous ravivons jusque dans ses foyers les plus profonds la flamme de la conscience nationale, et nous essayons de mettre en pratique la belle devise du vieux poète normand du XIIe siècle, Wace, qui recommande d'étudier et d'écrire l'histoire

Pour remembrer des ancesseurs
Les diz e les faiz e les meurs.

Plecînd de la această idee și voind ca și tinerimea, publicul mai mare să cunoască lumea din evul mediu, producțiunile literare din această epocă, modul cum înțelegeau bătrînii viața, gîndirile și simțirile lor, faptele care-i însuflețiau și pe care le cîntau, Gaston Paris jertfește cîte-va momente din ocupațiunile lui obicinuite și publică mai multe scrieri de popularizare. Il vedem atunci tipărînd extrase din textele franceze mai însemnate și prezentînd cetitorilor neinițiați în filologie vre-una din acele «flori uitate» ale literaturii vechi; dă astfel în anii din urmă *Extraits de la Chanson de Roland, Récits du moyen âge,*

Chrestomathie du moyen âge și mai ales *Aventures merveilleuses de Huon de Bordeaux mises en nouveau langage*. Tot pentru publicul mare scie în reviste câte-va studii literare asupra unor poeme și legende din evul mediu (*Huon de Bordeaux, Tristan et Iseut, Les Sept Enfants de Lara, Saint Josaphat, Le Paradis de la reine Sibylle, La légende du Tannhäuser*), din care o parte le-a întrunit, în 1900, într'un volum, *Poèmes et légendes du moyen âge*. Gaston Paris expune aici, sub o formă accesibilă tuturor, rezultatele cercetărilor filologice asupra acestor monumente literare care i s'au părut mai interesante și pentru care indirect revendică un loc de cinste în istoria literaturilor.

În mijlocul atîtor ocupațiuni, Gaston Paris nu înceta să urmărească cu cea mai mare atențiune și literatura contemporană. Spiritul lui deschis, curios, iubitor de orizonuri largi nu putea rămînea strein de ce se producea în timpul lui. De multe ori de la literatura veche involuntar trecea la literatura modernă, și cunoașterea trecutului îi înlesnia înțelegerea prezentului. Atunci

își spunea cuvîntul lui autorizat, judecata lui luminată, întemeiată pe experiența istoricului. Cîți nu au discutat mai în urmă fastidioasa chestiune a naționalismului și cosmopolitismului în literatură și cu toate acestea sînt încă mulți, chiar printre scriitorii renumiți, care n'au ajuns încă să-și facă o convingere în această privință. În prefata volumului al doilea de studii asupra poeziei din evul mediu, Gaston Paris, reamintind că literatura franceză din timpurile cele mai vechi a primit și a dat în continuu, a suferit și a exercitat influențe, resolvește în cîte-va cuvinte această chestiune simplă în fond, dar complicată de amatorii de discuțiuni sterile:

S'enfermer dans ses frontières, surtout à une époque intellectuellement aussi vivante et féconde que la nôtre, c'est pour une littérature se condamner à se rabougir et à s'étioler. Subir l'influence des littératures étrangères jusqu'au pastiche ou à l'imitation mécanique, c'est trahir sa faiblesse congéniale ou sa décadence imminente. Mais c'est prouver sa jeunesse et force vitale, c'est s'assurer un avenir de renouvellement et d'action au dehors, que de connaître et de comprendre tout ce

qui se fait de grand, de beau, de neuf en dehors de ses frontières, de s'en servir sans l'imiter, de l'assimiler, de le transformer suivant sa nature propre, de conserver sa personnalité en l'élargissant, et d'être ainsi toujours la même et toujours changeante, toujours nationale et toujours européenne.

Intorcându-și privirile spre literatura nouă, Gaston Paris o înțelegea cu aceeași agerime, cu aceeași judecată sigură ca și pe cea din secolul al XII-lea sau al XIII-lea. Când în 1894 și 1895 publică în *Revue de Paris* articolele asupra lui Mistral și Sully Prudhomme (retipărite în 1896 în volumul *Penseurs et poètes*), istoricul literaturii medievale, filologul de pînă atunci se revelează ca un critic abil, ca un mînuitor rar al condeiului, ca un scriitor de gust, delicat. Cine cește aceste articole nu și-ar putea închipui că ele vin de la un erudit, de la un specialist în filologie. Sînt scrise cu atîta claritate, eleganță, atîta pătrundere psihologică în cît nu-ți vine aproape să crezi că atîtea calități au putut fi întrunite într'un singur om. Cu deosebire în analisarea poezilor, în aprețirea lor, Gaston Paris a arătat o competență rară; paginile în care caracte-

risează pe cei doi poeți contemporani amintiți, precum și pe alții din trecut, ca Charles d'Orléans și Villon (*La poésie du moyen âge*, 2e série, 230-232) și mai ales studiul consacrat acestui din urmă în *Les grands écrivains français* (1901) sînd modele de critică literară.

Astfel ni se înfățișează personalitatea puternică a lui Gaston Paris, activitatea lui rodnică, prodigioasă. Cu spiritul lui larg, complex, subtil a îmbrățișat un cîmp de cercetări dintre cele mai vaste, manifestîndu-se cînd ca savant cînd ca scriitor în stare să atingă subiectele cele mai variate. În el filologia a găsit pe interpretul cel mai abil, pe savantul cel mai neobosit. În special limba și literatura francesă din evul mediu îi dătoresc mai mult de cît ori-cui. El a fost adevăratul evocator al acestei epoci din istoria literară francesă, epocă de ignoranță în unele puncte, de cult pentru lucruri neînsemnate, pentru idei plate și locuri comune, dar și de eroism, de fapte mărețe, de devotament pentru cruce și spadă, de rugăciuni și cîntece, de creațiuni trainice. Prin vederile lui întinse, prin modul cum a înțeles

și aplicat știința lui, prin școala pe care a făcut-o, Gaston Paris a dat o viață nouă filologiei, a legat-o de istoria intelectuală și morală a popoarelor, a scos în evidență rolul însemnat și binefăcător pe care-l poate avea în mișcarea culturală generală; a făcut astfel în același timp operă patriotică, din punct de vedere frances, și umanitară din punct de vedere al științei universale. Și din toată activitatea lui reiese mai presus de toate o iubire nestrămutată de adevăr, o silință încordată de a ajunge la cunoașterea dreaptă a faptelor, la cercetarea luminată a trecutului.

Opera lui Gaston Paris este desmințirea cea mai strălucită a credinței, încă înrădăcinată în unele minți, că filologia este o ocupațiune fără însemnătate, una din multiplele manifestațiuni ale pedantismului. Bine înțeleasă și aplicată, ea apare însă ca o îndeletnicire rodnică și capabilă să producă curente binefăcătoare, să taie o direcțiune nouă în spiritul public. O specialitate este ceea ce o fac aceia care o cultivă: rămîne seacă dacă este astfel reflectată de cei care

o represintă, devine folositoare, interesantă, dacă este condusă cu pricepere, privită dintr'un punct mai înalt și, mai ales, fecundată de un spirit superior cum era Gaston Paris.

Cei care au lucrat sub direcțiunea lui Gaston Paris i-au putut încă mai bine aprea aceste calități. Am avut privilejii, pot să zic fericirea, să fiu dintre aceștia și să-l cunosc ca profesor. În conferințele de la *Hautes Études*, în cursurile de la *Collège de France* am putut admira erudițiunea lui nemărginită, darul de a deștepta dragostea pentru cercetări, de a arăta calea dreaptă a științei. Nu erau cursuri încunjurate de pompa declamațiunii, de decorul oratoriei ușoare menite să atragă un public amator de simfonii de vorbe goale. Era expunerea limpede, senină, gravă, totdeauna îngrijită a învățatului care se adresează unor ascultători veniți numai cu dorul să se instruească, să se pregătească pentru studii serioase. Era o mulțumire rară să-l auzi expunând un subiect de filologie sau de literatură, să-l urmărești în analiza amănuntelor celor mai mici, în studiarea problemelor

celor mai complicate și care la critica lui pătrunzătoare își găseau soluțiunea așteptată sau erau îndrumate spre ea. Fie-care lecțiune era un model de știință înaltă, sigură, documentată — confirmarea unui fapt, revelațiunea unui adevăr sau o sugestiune pentru cercetătorii curioși. Cine voia să-și însușească metoda adevăratei filologii, disciplina intelectuală ce se cere într'un asemenea studiu, spiritul în care să se trateze un subiect, discernământul necesar în alegerea faptelor, controlul la care trebuie să le supunem, prudența pe care să ni-o impunem în afirmarea părerilor, toleranța pe care s-o acordăm opiniunilor altora, într'un cuvânt spiritul larg care face din filologie alt ce-va de cât un studiu arid și unilateral sau un sport de ipoteze și teorii pretentioase și sterile — toate acestea le putea găsi, și încă cu prisosință, la școala lui Gaston Paris.

Și nu era omul care să nu lase pe alții să se folosească de bogăția cunoștințelor lui. Sînt savanți a căror știință rămîne ca averea unui sgîrcit. Nu era dintre aceștia Gaston Paris. Știința lui era comunicativă, o împărtășia cu o

bunătate rară celor care se apropiiau de el. Incepătorii găseau în el o călăuză binevoitoare, un sfătuitor, un încurajator, un adevărat părinte intelectual. Sub înfățișarea severă a savantului se ascundea un om îndatoritor, o inimă deschisă, un suflet nobil.

